

LBRIS

We know
books

C o l e c ț i a

Memoriile
BASARABIEI

Alexandru Lascarov-Moldovanu

Cutreierând
Basarabia dezrobită

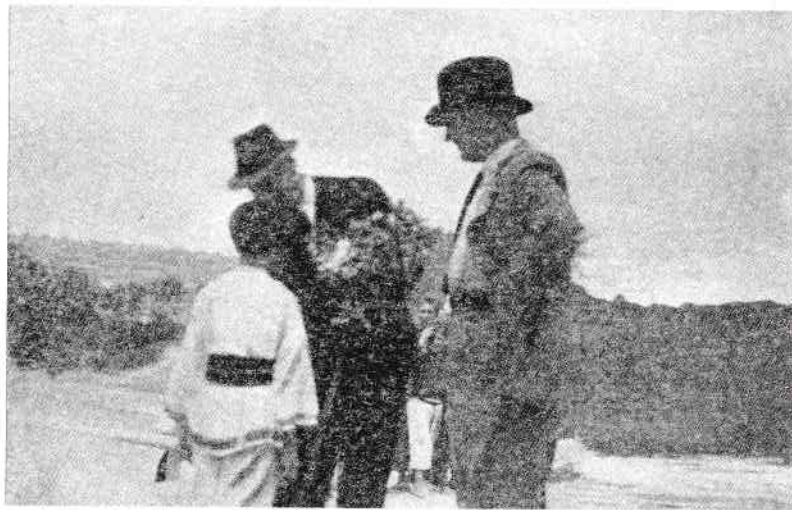
Priveliști, oameni, fapte
(iunie-septembrie 1942)

Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii
de Octavian D. ȚĂCU

Știința

Lecții de altoire a pomilor

Băiat cu flori la Vorniceni

CUPRINS

Prefață (Octavian D. Țăcu) 5

Cutreierând Basarabia dezrobită

Privești, oameni, fapte (iunie-septembrie 1942)

În loc de cuvânt-înainte 38

PARTEA ÎNTÂIA

Cetatea Albă, Ismail, Cahul

Cetatea Albă 42

Ismail 67

Cahul 82

PARTEA A DOUA

Chișinău, Orhei, Tighina

Chișinău 92

Orhei 120

Tighina 129

PARTEA A TREIA

Bălți, Soroca, Hotin

Bălți 138

Soroca 157

Hotin 172

Vâlcov, Chilia Nouă, Ismail, Cartal, Reni

Vâlcov	186
Chilia Nouă	194
Ismail	202
Cartal	206
Reni	212

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Două poeme în proză pentru Basarabia

Cântare Basarabiei	216
Țara de dincolo de Prut	218
ICONOGRAFIE	221

**ÎN COLECȚIA
PAGINI DESPRE BASARABIA
AU APĂRUT:**

- Petre Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru. 1912–1918 (1992)
 Ștefan Ciobanu. Basarabia: Populația. Istoria. Cultura (1992, 2018)
 Gala Galaction. Zile basarabene (1993)
 Paul Vatamanu. Figuri sorocene (1993)
 Paul Mihail. Mărturii de spiritualitate românească
 din Basarabia (1993)
 Aurel Kereșki, Adrian Pricop. Lacrima Basarabiei (1993)
 Basarab. Scrisori din Basarabia. Ediție în 2 volume (1996, 2001)
 Elena Postică. Rezistența antisovietică în Basarabia. 1944–1950 (1997)
 Dumitru Crihan. Invitație în iad (1998)
 Dimitrie Bogos. La răspântie. Moldova de la Nistru. 1917–1918 (1998)
 Nicolae Iorga. Neamul românesc în Basarabia (2015, 2021)
 Gheorghe Bezviconi. Profiluri basarabene.
 Ediție în 2 volume (2017, 2021)
 Basarabia în presa anului 1918: Interviu și anchete (2018)
 Paul Mihail. Reconstituiri. Jurnal. Corespondență (2018)
 Basarabia în Parlamentul Marghiloman (2018, 2021)
 Ioan Pelivan. Corespondență. Memorii (2019)
 Mihai Eminescu. Mărgăritarul prețios al țării, Basarabia (2019)
 Romulus Cioflec. Pe urmele Basarabiei (2019, 2021)
 Petre V. Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru. 1918–1928.
 Zece ani de la Unire (2019)
 Ștefan Ciobanu. Cultura românească în Basarabia sub
 stăpânirea rusă (2020)
 Paul Gore. „Plebiscitul în Basarabia” și alte scrieri (2020)

Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, în conformitate cu decizia Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.

Ediția cuprinde mărturiile, impresiile și notele de călătorie ale scriitorului și publicistului Al. Lascarov-Moldovanu (1885–1971), care între lunile iunie și septembrie 1942 a vizitat de patru ori Basarabia, cu misiune de apostolat și propagandă. În cele patru diviziuni ale cărții sunt descrise județele Cetatea Albă, Ismail, Cahul, Lăpușna, Orhei, Tighina, Bălți, Soroca, Hotin, Vâlcov, Chilia Nouă, Ismail, Cartal și Reni, iar „În loc de încheiere”, sunt atașate două poeme în proză: „Cântare Basarabiei” și „Țara de dincolo de Prut”.

Textele sunt însoțite de un studiu introductiv al îngrijitorului de ediție Octavian D. Țăcu și de un set de fotografii de epocă, prin care autorul Al. Lascarov-Moldovanu a urmărit să ilustreze realitățile, tradițiile, modul de viață și existența de fiecare zi a provinciei.

Responsabil de ediție: Mihai Papuc

Corector: Maria Cornesco

Redactor tehnic: Nina Duduciuc

Machetare computerizată: Andrei Ichim

Copertă: Romeo Șvet

ÎNTEPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera); (+373 22) 73-99-94 (marketing);
(+373 22) 73-99-83 (depozit); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Toate drepturile asupra colecției „Memoriile Basarabiei”, inclusiv asupra acestei ediții, aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Lascarov-Moldovanu, Alexandru.

Cutreierând Basarabia dezrobită: Privești, oameni, fapte: (iunie-septembrie 1942) / Alexandru Lascarov-Moldovanu; ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Octavian D. Țăcu. – [Chișinău]: Știința, 2025 (Combinatul Poligrafic). – 236, [4] p.: fot. – (Colecția „Memoriile Basarabiei”). ISBN 978-9975-85-263-0.

Referințe bibliogr. în subsol. – Cu contribuția financiară a Ministerului Culturii.

ISBN 978-9975-85-561-7.

© Prefață, note și comentarii, text îngrijit: Octavian D. Țăcu, 2025

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, 2025

PREFAȚĂ

În plin război mondial, cu armatele române eliberând Basarabia și trecând peste Nistru, un moldovean din Tecuci, Alexandru Lascarov-Moldovanu, trecea Prutul și Dunărea pentru a lăsa posterității niște mărturii și reflecții de călătorie unice. Anume pentru viitor, și nu pentru actualitatea fragilă și imprevizibilă în care se afla atunci, dar pe care dorea să o încurajeze. Nu era un român oarecare, venit într-o misiune impusă sau asumată, pentru refacerea Basarabiei dezrobite și readucerea ei la sânul României ciuntite recent, așa cum au făcut zecile de eroi anonimi din paginile memoriilor sale, mânați de dragostea de neam și mai ales de Basarabia. Alexandru Lascarov-Moldovanu, deși se înscrie printre intelectualii României uitați sau puțin cunoscuți, a trăit în perioada 1885–1971, apreciat, la timpul său, ca slujitor al legii, politician, scriitor, publicist, traducător și multe altele. Între lunile iunie și septembrie 1942, acesta vizita de patru ori Basarabia, cu misiune de apostolat și propagandă, rol pe care îl desprindem din carte și din activitatea sa de până atunci. Nu era străin de realitățile basarabene, mai fusese acolo în Primul Război Mondial și de nenumărate ori după Unire cu aceeași misiune de românism iluminat, ultima oară, chiar în ajunul anexării Basarabiei, cu o serie de lecții publice la Soroca.

Alexandru Lascarov-Moldovanu: viața și opera

Livia Ciupercă, care cu zel și pasiune i-a urmărit viața și activitatea, ne arată că, deși „încorsetat” de viață, Lascarov-Moldovanu a reușit să lase o operă de mari dimensiuni răspândită, după cum vom vedea, în mai multe

locuri, unde memoria ei doarme înveșmântată de povești încă necunoscute¹. Exact la fel cum lucrarea „Cutreierând Basarabia dezrobită” a dormit îmbrăcată, peste optzeci de ani, în poveștile ascunse și necunoscute despre Basarabia eliberată.

Viața și opera lui Lascarov-Moldovanu poate fi împărțită în trei perioade distincte, cu mai multe fragmentări în interiorul fiecăreia dintre ele: copilăria și adolescența; afirmarea și consacrarea intelectuală și spirituală; „trecerea” în anonim după anul 1944.

Mari intelectuali români ai timpului, dar și ai posterității, l-au prețuit, apreciindu-i înalt opera. În lucrarea „Istorie a literaturii române contemporane” (1934), Nicolae Iorga i-a urmărit firul vieții de la „Tecuci, la Bârlad, apoi la Iași”, aducându-i aminte marelui istoric de răzeșii bârlădeni „între cari i s-a petrecut copilăria”. Romanul său „plin și bine clădit” l-a purtat de la naționalismul profund uman din „Amintirile de război (Zile de campanie)” la o tăioasă critică influențată de curentul de la *Sămănătorul* și *Neamul românesc*, la considerații morale și filosofice, și îl va duce la un creștinism mistic, asemeni cu literatura misionarilor englezi².

Eugen Lovinescu menționa în 1927 că opera sa este „o literatură sămănătoristă întârziată, ce purcede din Sadoveanu, fără marile însușiri, cu răgazuri și lungimi de om, care are înaintea sa eternitatea, cu sfătoșenie moldoveană, lipsită de nerv și concentrare, cu poezie exterioară a naturii, cu sentimentalism și cu o atmosferă de patriarhalitate”³.

Dicționarul General al Literaturii Române ne arată că „bunicul lui Lascarov-Moldovanu, pe linie paternă, venit din Macedonia, ajunge mic moșier în Tutova. Murind prematur, copiii au fost crescuți de o rudă apropiată, Lascăr Moldovanu”. Tatăl, Alexandru Lascaroff, născut în 1854, a fost funcționar la Regia Monopolului de Tutun (C.A.M.), apoi administrator financiar la Banca „Prevederea” din Tecuci. Mama, institutoarea Zoe Ioan Ionescu (1860–1917), din Bârlad, a fost o vreme directoarea Școlii de fete din Tecuci, un model de familistă și fidelitate, reflectată și în romanul său *Mamina* (1934). Urmașul său direct, Liviu Franga, afirmă că numele de familie – Lascarov, „poartă în sânge urmele unei îndepărtate origini sud-dunărene”, „aromânești”, adică, un Lascăr⁴.

¹ O biobibliografie amplă a lui Al. Lascarov-Moldovanu o găsim în lucrarea Liviei Ciupercă, *Alexandru Lascarov-Moldovanu. Încorsetările unei vieți*, Iași, Editura Doxologia, 2013.

² Livia Ciupercă, *Op. cit.*, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ *Ibidem*, p. 21–22.

Soții Alecu și Zoe Lascarov au avut șase copii: George (1884–1917, ofițer de cavalerie), Alexandru (1885–1971), Margareta Zoe (1886–?), Vintilă (1888–1917, ofițer de cavalerie), Maria (Mița, 1889–1975) și Aurica (1895–1919?). Alexandru, cel de-al doilea copil al familiei Lascarov, va studia primele patru clase la Școala Primară de băieți nr. 1 din Tecuci, începând din 1896. Va urma Liceul „Gh. Roșca Codreanu” din Bârlad, apoi Liceul-Internat din Iași (1899–1902). În 1906 obține licența la Facultatea de Drept din București, iar în 1909–1910 este judecător de plasă în Babadagul Dobrogei. În 1911 se căsătorește cu Maria Boiu, din Pechea, și va îndeplini funcția de administrator de plasă al județului Covurlui, după care se va muta la Tulcea, apoi la Focșani, ca avocat și juristconsult. În anul 1913, în cel de-al doilea Război balcanic, este mobilizat și va participa la Primul Război Mondial, inclusiv pe frontul basarabean, evocând jertfa românilor din Marele Război în pagini zguduitoare⁵.

După război, Lascarov-Moldovanu va activa la Fundația Culturală „Principele Carol” (inspector general, director), la Direcția Educației Poporului și la Societatea de Radio București. Se va dedica activității misionare creștin-ortodoxe, promovată în paginile și în redacția revistei misionare *Floarea darurilor*, întemeiată și condusă împreună cu preotul Toma Chiricuță, la București.

În anii 1930 a fost senator în Parlamentul României, unde a promovat și lansat mai multe „mesaje” moralizatoare, conservate în volumul „Ceas de cumpănă” (Cuvânt la mesaj, rostit în ședința Senatului de la 4 decembrie 1931). Ca jurist, Al. Lascarov-Moldovanu s-a preocupat de publicarea unor documente de specialitate, printre care: „Legea pentru autentificarea actelor”, „Legea Corpului de Avocați”, „Regulamentul corpului de Avocați” (1924) sau studiul „Femeia-avocat. Observațiuni la doctrina și jurisprudența română” (1915), care reprezintă o disertație documentată privind acceptarea femeii-avocat în Baroul românesc⁶.

Un moment important pentru înțelegerea cărții pe care o prezentăm este faptul că Lascarov-Moldovanu a beneficiat de patronajul Fundației Culturale „Regele Mihai I”, prin intermediul ei înființând, la Făgăraș, o școală țărănească „voluntară”, la care erau „recrutați” acei tineri care doreau „a-și mări cunoștințele”. Al. Lascarov-Moldovanu a fost profesor la această „școală” și câteva dintre impresiile sale pot fi recunoscute în prefața lucrării „Cutreierând Basarabia dezrobită”, atunci când afla vestea

⁵ *Ibidem*, p. 24–25.

⁶ *Ibidem*, p. 25–26.

cedării Basarabiei. Sub patronajul Fundației a desfășurat cele mai multe acțiuni în Basarabia, pe care le va descrie în jurnalul său de călătorie.

Ca scriitor, Lascarov-Moldovanu a abordat multe genuri și stiluri literare. Activitatea sa literară cuprinde romane, nuvele, povestiri, fabule, multă memorialistică de război, texte și studii cu temă creștină, traduceri, manuale școlare. Principala sa calitate, ca slujitor al legii, politician, scriitor sau memorialist, este sinceritatea afirmațiilor. Deși a locuit în București, inima lui Alexandru Lascarov a vibrat pentru Moldova natală, născuturii urbei, în genere, fiind încondeiată în multe dintre scrierile sale. În ultimii treizeci de ani, cu aproximație, Lascarov a dus o existență aproape singulară, dar exemplară. Nu a cunoscut carcera, dar a cunoscut, din plin, teroarea comunistă. I s-a interzis să mai publice, cărțile i-au fost risipite, bibliotecile din țară conservând doar o parte nesemnificativă din donațiile sale. Și-a găsit liniștea eternității, în Săptămâna Luminată a Paștilor, la 17 aprilie 1971, fiind înmormântat la Cimitirul Bellu Militar, parcela 55-36⁷.

Dintre numeroasele manuscrise pe care, în mod cert, le-a lăsat, nu a fost recuperat, deocamdată (oficial), decât unul, romanul *Buga* (scriere finalizată în 1949, dar care va fi publicată în 2002). Manuscrisul acestui roman a fost salvat, ca printr-o minune, dar cu evlavie, de către mama scriitorului Liviu Franga⁸.

Alexandru Lascarov-Moldovanu a fost o personalitate enciclopedică, activitatea sa așezându-se de-a lungul perioadei interbelice și de război pe mai multe paliere: a avut o vastă activitate radiofonică, îngrijind o perioadă îndelungată o emisiune sub genericul „De vorbă cu sătenii” la Radio București; împreună cu învățătorul Ilie Dobrian va avea un rol determinant în alcătuirea mai multor manuale școlare; un capitol (deloc de neglijat) din activitatea literară este și acela de fabulist, scriitorul creând fabule atât „pentru tineret” sau „pentru copii” (considerate „originale”), cât și „prelucrări după Esop”; se înscrie în linia cunoscutilor moraliști din literatura română, fiecare text al său reprezintă o lecție de moralitate, un îndreptar etic, bine scris, subtil construit; a publicat volume de schițe și povestiri cu temă creștină, confesiuni de taină și a tradus cărți ale marilor prelați ai lumii, încercând o apropiere între diferitele culte; romanele sale *Mamina* (1934), *Întoarcerea lui Andrei Pătrașcu* (1936) și *Tătușu* (1937)

rămân scrieri de profunzime emoțională, cu exprimări de suflet aproape unice în literatura română⁹.

Dicționarul General al Literaturii Române ne spune că scriitorul Alexandru Lascarov-Moldovanu și-a încetat „aproape complet” activitatea literară după 1944. Fără a se spune ce s-a întâmplat cu omul Alexandru Lascarov-Moldovanu până la data morții, care a survenit la 17 aprilie 1971¹⁰. Așadar, tăcere totală pentru perioada 1944-1971...

Alexandru Lascarov-Moldovanu: epoca și contextul

Inima lui Lascarov-Moldovanu a vibrat pentru țară și pentru neamul românesc, dar mai ales pentru Basarabia. O dovedește toată opera sa. Dacă privim coperta cărții „Cutreierând Basarabia dezrobită”, să nu ne mirăm că se află înscrisul unui „S”, în stânga copertei, sus. Acel „S” reprezintă rostirea unui timp de tristă amintire, un „S” de „FondS” [Fond Secret – *nota îngrijitorului*], despre care autorul acestei cărți avea neîndoios știință, pentru că a trăit în regimul odios. Cartea însă glăsuiește de alte timpuri. În *Prefața*, numită *În loc de cuvânt-înainte*, ni se amintește de durerea unui „comunicat”: teribilul comunicat de sfârtecăre a Țării, momentul cedării Basarabiei la 28 iunie 1940¹¹.

După cum ne spune autorul, în acel moment era la Făgăraș, așa cum menționam anterior, la Școala Țărănească a Fundației Culturale „Regele Mihai I”. Trăia o stare de înălțare și luminare printre tineri când a aflat vestea tristă, pe care refuza să o creadă. „Nu se poate”, atât putea să mai exclame, un gând care l-a purtat tot drumul spre casă, la București, unde a plecat în grabă, împreună cu elevii. În gara de la Brașov, murmur și șopote de oameni, care se întrebau dacă „ne puteam noi pune cu colosul de la răsărit”. Apoi Gara de Nord, unde se vestea că am pierdut „Chișinău, Cetatea Albă, Cernăuți”, care erau ocupate. Drama unui om resimțită într-o dramă colectivă, pe care o redă cu o putere emoțională extraordinară – „O, Basarabia, o, Basarabia”.

De la acceptarea acestui ultimatum nedrept, care pornea ciuntirea României, a urmat o perioadă dramatică în istoria României, pe care o vom lămuri istoric, pentru a înțelege sensul cărții lui Lascăr-Moldovanu: pierderea Ardealului de Nord, a Cadrilaterului, războiul de eliberare a Basarabiei, trecerea Nistrului.

⁷ *Ibidem*, p. 27-28.

⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁹ *Ibidem*, p. 206.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ *Ibidem*, p. 85.

Războiul de eliberare a Basarabiei. În legătură cu Cel de-Al Doilea Război Mondial, printre români, dar mai ales printre românii/moldovenii de la est de Prut, există mai multe stereotipuri și prejudecăți, unele dintre ele promovate intens de ideologia și propaganda sovietică prin sistemul educațional, literatură, cinematograf și cultură, iar actualmente preluate de propaganda putinistă de la Kremlin. Primul stereotip este caracterul „agresiv și mișelesc” al războiului contra URSS, care ar fi fost atacată de Germania nazistă și aliații săi la 22 iunie 1941. Cel de-al doilea stereotip, produs de asemenea de istoriografia și sistemul de propagandă sovietic, inoculează ideea că la 22 iunie 1941 Basarabia a fost „ocupată de armatele româno-germane”. Un alt stereotip, nu mai puțin persistent printre locuitorii Republicii Moldova, dar și în restul spațiului românesc, este că Cel de-Al Doilea Război Mondial a început pentru români la 22 iunie 1941, când șeful statului român, Ion Antonescu, a ordonat trupelor române trecerea Prutului și eliberarea Basarabiei.

Fiecare dintre aceste stereotipuri, devenite între timp argumente în bătaia identitară a românilor de la est de Prut și de raportare civilizațională Est-Vest, are nevoie de o explicație aparte. În primul caz, al „Marelui război pentru apărarea Patriei” sovietic, chiar în Federația Rusă s-a conturat în timp un curent istoric puternic, reprezentat de Victor Suvorov¹², Edvard Radzinski¹³, Dmitry Volkogonov¹⁴, Boris Sokolov etc., care au confirmat prin documente de arhivă că liderul sovietic Stalin a pregătit minuțios un război ofensiv împotriva Germaniei și Europei, inclusiv împotriva României, termenul-limită al începerii acțiunilor militare fiind data de 6 iulie 1941, acestea fiind anticipate de ofensiva germană la 22 iunie 1941. Pe de altă parte, se știe că armatele sovietice au invadat Polonia la 17 septembrie 1939, concomitent cu invazia nazistă, joncțiunea celor două armate fiind consemnată printr-o paradă militară comună.

În cel de-al doilea și al treilea caz, adevărul istoric ne arată că războiul de agresiune contra Basarabiei și României a început la 26–28 iunie 1940, atunci când în urma pactului Hitler–Stalin, URSS a anexat de la România teritoriul dintre Prut și Nistru. Anume atunci începe ocuparea Basarabiei și Cel de-Al Doilea Război Mondial pentru România. Prin urmare, trecând peste perioada anului de ocupație sovietic în Basarabia, istoria României în timpul conflagrației mondiale cuprinde trei perioade:

¹² V. Suvorov, *Spărgătorul de gheață: Cine a declanșat Al Doilea Război Mondial?*, Iași, Editura Polirom, 1995.

¹³ E. Radzinsky, *Stalin*, New York, Editura Anchor Books, 1997.

¹⁴ D. Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, New York, Editura Grove Weidenfeld, 1991.

1. Operațiunile militare desfășurate pe teritoriul Basarabiei (iunie–iulie 1941); 2. Extinderea efortului militar român peste Nistru (iulie 1941–august 1944); 3. Întoarcerea armelor, ieșirea României din coaliția anti-sovietică, pierderea Basarabiei și ocuparea României (august/septembrie 1944–9 mai 1945).

Angajarea României în Cel de-Al Doilea Război Mondial la 22 iunie 1941 s-a realizat în baza apartenenței la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940) și a deciziei personale a generalului Ion Antonescu. Această angajare a vizat refacerea integrității teritoriale a țării, grav afectată în vara și toamna anului 1940, când Basarabia, partea de nord a Bucovinei și ținutul Herța, partea de nord-vest a Transilvaniei și Cadrilaterul (circa 100 000 km² și 7 000 000 de locuitori, reprezentând aproximativ 33% din teritoriu și din populație) au fost ocupate succesiv de către Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria.

După rapturile teritoriale din vara anului 1940, generalul Ion Antonescu, noul conducător al statului, a considerat că refacerea integrității teritoriale a țării nu se putea realiza fără sprijinul Germaniei, la acea vreme cea mai mare putere militară din Europa. În pofida tuturor nemulțumirilor apărute la diferite niveluri ale societății românești, determinate de regimul politic nazist și de rolul decisiv jucat de Reich în rășluirea teritorială a României, Ion Antonescu a promovat, fără reținere, din primele momente ale preluării puterii în stat, o politică de apropiere față de Germania, începută de regele Carol al II-lea în vara anului 1940. Hitler, fiind interesat de poziția strategică importantă pe care o deținea România în sud-estul Europei și de marile rezerve de petrol de care aceasta dispunea, a luat în calcul participarea românească la războiul împotriva Uniunii Sovietice, cu toate că i-a acordat un rol secundar în planurile sale de război. În acest context, la 22 iunie 1941, atunci când Germania a atacat Uniunea Sovietică, generalul Ion Antonescu și-a asumat singur responsabilitatea angajării țării în război și a cerut militarilor români, prin celebrul ordin „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!” să dezrobească din „jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri crotropiți” și să readucă „în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei”¹⁵.

Inițial, acțiunile militare desfășurate pe frontul românesc până la 2 iulie 1941 au avut un caracter de acoperire strategică, fiind concretizate prin constituirea unor capete de pod la est de Prut, în Basarabia, și prin mici

¹⁵ Gh. Buzatu (coord.), *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 126.

pătrunderi realizate în partea de nord a Bucovinei. Victoriile obținute de armatele germane în Ucraina și retragerea forțelor sovietice spre Uman au determinat (2 iulie 1941) trecerea la operațiunea „München”, în cadrul căreia lovitura principală a executat-o Armata 11 germană. Armata 3 română (comandant: generalul Petre Dumitrescu) a acționat, în subordinea Armatei 11 germane, în nordul Bucovinei pe direcția Storojineț – Cernăuți – Hotin, eliberând la 5 iulie Cernăuțiul.

Ulterior, Armata 11 germană, în cadrul căreia au acționat și numeroase mari unități române, a eliberat partea centrală a Basarabiei, la nord de masivul Cornești. Cooperarea de luptă româno-germană a avut ca rezultat înfrângerea trupelor sovietice din zona Bălți și din masivul Cornești, precum și ajungerea rapidă pe Nistru. Chișinăul și zona înconjurătoare au fost eliberate (16 iulie 1941) prin acțiunea conjugată a Corpului 54 armată german (în componența căruia au acționat și trei divizii române), care a manevrat dinspre nord și nord-vest, și a Corpului 3 armată român, care a acționat ofensiv dinspre sud-vest.

Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei s-a făcut prin efortul conjugat a trei armate (1 și 4 române și 11 germană, cu 10 corpuri de armată – 7 române: 2, 3, 4, 5, 11, de munte și de cavalerie, și 3 germane: 11, 30 și 54 armată), care au avut în componență 20 de divizii (14 române și 6 germane), 3 brigăzi de munte, 4 brigăzi de cavalerie, 2 brigăzi de fortificații și numeroase elemente neîndivizionate române. Trupelor terestre li s-au adăugat forțele Aeronauticii și Marinei militare. În cele 35 de zile de lupte armata română a angajat 473 103 militari (18 361 ofițeri, 17 286 subofițeri și 437 456 trupă). Pierderile înregistrate (până la 31 iulie) s-au ridicat la 24 396 de militari (5 011 morți, 13 987 răniți și 4 487 dispăruți). Un rol decisiv în restabilirea graniței pe Nistru l-a avut Armata 11 germană, Ion Antonescu (și nu numai el) recunoscând, chiar atunci, că fără contribuție germană Basarabia și nordul Bucovinei nu puteau fi reîntregite¹⁶.

Acțiunea distructivă și subversivă sovietică. În contextul declanșării operațiunilor militare la 22 iunie 1941, conducerea sovietică a decretat pe tot teritoriul URSS aflat în război tactică „pământului pârjolit”. La 29 iunie 1941, Stalin semna o directivă în care cerea organelor de partid și de stat, în caz de retragere a armatelor sovietice, să nimicească necondiționat averea, bunurile, infrastructura economică, casele etc.¹⁷ Acționând la

indicațiile Moscovei, liderii de partid din RSSM au distrus toate rezervele alimentare care nu puteau fi transportate, utilajul tehnic, bunurile materiale ale întreprinderilor, combustibilul, în această operațiune fiind implicați 46 de directori sau directori-adjuncți ai întreprinderilor sovietice, majoritatea dintre care erau membri de partid¹⁸.

Ordinul-directivă semnat de P. Borodin, secretarul CC al PCM, și Konstantinov, președintele Consiliului Comisarilor Poporului din RSSM, prevedea că „odată cu retragerea Armatei Roșii, clădirile întreprinderilor, ale punctelor de legătură telefonică, morile, fabricile de vinuri, punctele de prelucrare a vinului, care prezintă o valoare economică și industrială, vor fi distruse”¹⁹.

Orașul Chișinău a fost minat și aruncat în aer, în mod special partea centrală a orașului. Prin ordinul autorităților sovietice, populația a fost obligată să se evacueze, majoritatea edificiilor și imobilelor fiind minate sau incendiate. La intrarea armatelor române în Chișinău s-a putut constata o imagine apocaliptică a unui oraș în flăcări și fum, un rechizitoriu al administrației românești după eliberarea orașului arătând că practic 1/3 din infrastructura Chișinăului fusese complet distrusă²⁰. Aceeași situație va fi constatată și în celelalte localități importante ale Basarabiei, fapt surprins de Alexandru Lascarov-Moldovanu pe parcursul călătoriei sale.

Reinstalarea administrației românești. După revenirea Basarabiei și a nordului Bucovinei la România în 1941, s-a decis ca aceste două provincii să constituie două unități administrative autonome, conduse direct de conducătorul statului prin reprezentanți personali. Guvernământul Basarabiei a fost format din RSS Moldovenească și din regiunea Akkerman a RSS Ucrainene, ocupate de URSS în iunie 1940.

La 3 septembrie 1941 era emis decretul-lege nr. 790 „Pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei”. Potrivit acestuia, Guvernământul Basarabiei a fost împărțit în județe, și anume: Bălți (reședință – Bălți), Cahul (reședință – Cahul), Cetatea Albă (reședință – Cetatea Albă), Chilia (reședință – Chilia Nouă), Ismail (reședință – Ismail), Lăpușna (reședință – Chișinău), Orhei (reședință – Orhei), Soroca (reședință – Soroca) și Tighina (reședință – Tighina). Fiecare județ a fost împărțit în plase. Județul era administrat de către prefecți și subprefecți, iar plasele de pretori. Localitățile făceau parte din plase și erau conduse de primari. Funcția de guvernator al Basarabiei a fost

¹⁶ Pentru o viziune mai extinsă asupra operațiunilor de eliberare a Basarabiei a se vedea, A. Petrencu, *Basarabia în timpul Cehiei de-Al Doilea Război Mondial (1939–1945)*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2006.

¹⁷ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova (AOSPRM), Fond 51, inv. 1, dos. 81, f. 16.

¹⁸ A. Petrencu (coord.), *O istorie a Basarabiei*, Chișinău, Editura Serebia, p. 251.

¹⁹ AOSPRM, Fond 51, inv. 1, dos. 81, f. 28.

²⁰ D. Poștarenco, *Chișinăul în 1941*, Chișinău, Editura Museum, 1996, p. 12–40.

îndeplinită de gen. Constantin Voiculescu (1 august 1941 – aprilie 1943) și gen. Olimpiu Stavrât (aprilie 1943 – 22 august 1944).

Ordonanța nr. 1 din 25 iulie 1941 și Decizia nr. 799, emise de guvernatorul C. Voiculescu, stabilea principiile de organizare a Basarabiei. Potrivit acestora, administrația provinciei se constituia pe direcții. Prefectul de județ era instanța de decizie supremă în această unitate teritorial-administrativă, plasa era condusă de prim-pretor, iar până la numirea primarilor, notarul comunal conducea administrația locală²¹. Se instituiau nouă direcții, care reprezentau administrația centrală a provinciei.

Pentru conducerea României, provinciile eliberate urmau să devină „un șantier de lucru, un câmp de experiență pentru a dovedi ceea ce în decursul vremurilor s-ar fi putut realiza și nu s-a realizat”. Acest lucru urma a fi obținut prin înlăturarea vechiului centralism și dizolvarea lui în unități administrative independente, „cu viață proprie, în care rolul de bază să-l aibă comuna, cu buget de venituri și cheltuieli”²².

Administrarea Basarabiei a avut pe perioada războiului două componente, una civilă și alta militară. Printre cele mai importante măsuri ale sale consemnăm: instituirea proprietății statului român asupra bunurilor materiale, pentru a opri jafurile și prădăciunile; retragerea rublei și instituirea monedei naționale (8 iulie 1941); aprovizionarea populației cu produse alimentare; fixarea prețurilor la mărfurile industriale și agricole; restabilirea ordinii și contracararea activității subversive.

Prin decretul-lege nr. 790 „Pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei” era instituit Cabinetul Civilo-Militar pentru Basarabia și Bucovina pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, care era o verigă de legătură dintre conducătorul statului, guvern și guvernatorul provinciei. Acesta urma să intervină în delimitarea paralelismului de putere între guvernatorul civil și cel militar al Basarabiei²³. Prima se preocupa de curățarea terenului de operațiunile militare, lupta contra comunismului și asigurarea transporturilor pentru frontul care continua în sud-est. Pe de alta, organizarea provinciei s-a urmărit sub toate aspectele: social, economic, cultural. În respectivele sectoare, până în 1943 toamna și începutul lui 1944, s-au obținut mai multe realizări: creșterea producției agricole pentru necesitățile frontului; s-au luat măsuri pentru organizarea producției,

a bazelor economice, a industriei; s-a redresat viața culturală și religioasă; s-au reasigurat legăturile cu țara.

Dincolo de sentimentul de eliberare a românilor din Basarabia, documentele de arhivă și rapoartele atestă că populația locală era bântuită de nesiguranță. Această stare de incertitudine s-a menținut tot timpul în Basarabia pe parcursul războiului. Deja la sfârșitul anului 1943 a existat un plan de retragere a conducătorilor civili și a militarilor, iar în ianuarie 1944, mareșalul Antonescu a inițiat un plan clar de retragere a autorităților sau a unei părți a populației. Toate aceste aspecte vor fi surprinse de Alexandru Lascarov în jurnalul său de călătorie, care rămâne unica mărturie a acestor acțiuni românești, făcută „în Basarabia profundă”.

Alexandru Lascarov-Moldovanu: „Cutreierând Basarabia dezrobită”

Însemnările de călătorie ale lui Al. Lascarov-Moldovanu în Basarabia se înscriu într-o tradiție mai veche românească, care, după un secol „întunecat” de dominație țaristă, redescoperea provincia istorică, înstrăinată, dar nu străină, pe care o aducea mai aproape pentru înțelegere românilor de peste Prut și Dunăre. Două dintre ele au legătură cu Lascarov-Moldovanu, prin urmare, le vom invoca și evoca.

Prima este lucrarea lui Nicolae Iorga „Neamul românesc în Basarabia”²⁴, o mărturie trăită și văzută de marele istoric în Basarabia, despre modul cum stăpânirea țaristă a încercat să șteargă amprenta românească a acestor locuri, dar și despre cum satul basarabean a păstrat neștirbită tradiția românească. Ca și autorul nostru, dar în anul 1905, Iorga a traversat Basarabia de la Hotin, Soroca și Chișinău spre Tighina, Bugeac și Reni, pe unde, asemeni lui Lascarov-Moldovanu patru decenii mai târziu, va reveni în România.

Al. Lascarov-Moldovanu a avut un cult pentru Nicolae Iorga (1871–1940), căruia i-a dedicat în 1921 un volum omagial, la împlinirea vârstei de 50 de ani. Peste câțiva ani, în 1929, Lascarov va traduce din limba franceză volumul lui N. Iorga „Istoria românilor și a civilizației lor”, pe care l-a publicat la Editura Fundației „Ferdinand I”. Un gest care dovedește nu doar plăcerea traducerii, ca act în sine, bine știind că Lascarov traducea cursiv și din engleză, rusă și germană. Era vorba de venerația față de

²¹ A. Petrencu (coord.), *O istorie a Basarabiei*, p. 257.

²² I. Scurtu, C. Hlihor, *Complot împotriva României, 1939–1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, p. 73.

²³ A. Petrencu (coord.), *op. cit.*, p. 260.

²⁴ N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, București, Editura Socec, 1905; republicată la Chișinău, Editura Știința, 2021, în aceeași colecție „Pagini despre Basarabia”.